

Κήτα Έλλη (2012): «Η Χορογραφία των Αντικειμενοτρόπων Σχέσεων: Η Κινησιολογική Ψυχιατρική Προσέγγιση της J.Kestenberg» *Τετράδια Ψυχιατρικής*, No 119, 50-64

Η Χορογραφία των Αντικειμενοτρόπων Σχέσεων: η Κινησιολογική Ψυχαναλυτική Προσέγγιση της J. Kestenberg

Εισαγωγή

Το άρθρο αυτό «κινείται» με δύο διαδοχικούς- συμπληρωματικούς στόχους: 1^ο Να κάνει ένα πρώτο βήμα για την κάλυψη του κενού, που υπάρχει στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, όσον αφορά την προσφορά της J. Kestenberg στη μελέτη των κινησιολογικών παραμέτρων της αναπτυξιακής διαδικασίας, και 2^ο Να παρουσιάσει μία από τις θεωρίες- εργαλεία που υποστηρίζουν τη θεραπευτική πρακτική και το λεξιλόγιο της Χοροθεραπείας.

Η Judith Kestenberg (1910-1990) είναι μία από τις grandes dames της Ψυχανάλυσης. Συνέδεσε την ψυχαναλυτική θεωρία με τη μέθοδο ανάλυσης της κίνησης του Laban και δημιούργησε το Κινησιολογικό Διαγνωστικό Διάγραμμα, γνωστό με τη συντομογραφία K.M.P (**K**estenberg **M**ovement **P**rofile). Το έργο της χαρακτηρίζεται από το μέγεθος της έκτασής του, το πολυσύνθετο της προσέγγισης και την ακρίβεια των περιγραφών, που δίνονται με όρους κίνησης. Δεν πρόκειται για ένα λόγο «περί του σώματος», αλλά για λόγο «διαμέσου του σώματος». Η κατανόηση του κειμένου της απαιτεί την ενεργοποίηση της κιναισθητηριακής μνήμης του αναγνώστη.

Judith Kestenberg : Βιογραφικά στοιχεία

Η Kestenberg γεννήθηκε το 1910 στην Πολωνία και πέθανε το 1990 στις Η.Π.Α. Σπούδασε νευρολογία και ψυχιατρική στη Βιέννη. Παρακολούθησε, για δύο χρόνια, τη δουλειά της Άννας Φρόιντ στο Λονδίνο και στη συνέχεια, μαθήτευσε κοντά στον Paul Schilder, στη Νέα Υόρκη. Έγραψε 150 άρθρα και επτά βιβλία. Δίδαξε σε Πανεπιστήμια της Αμερικής και του Ισραήλ. Εκπαίδευσε γενιές χοροθεραπευτριών, αλλά, και γενιές ψυχαναλυτών στο New York Psychoanalytic Institute. Ίδρυσε και διηύθυνε το Child Development Research και το Κέντρο Γονέων του Long Island, το οποίο παρείχε πρόληψη και θεραπεία σε γονείς και παιδιά, από το 1972 έως το 1990.

Το έργο της κινήθηκε σε δύο άξονες: την έρευνα για την δια-γενεαλογική μεταφορά του τραύματος σε παιδιά- επιζώντες του Ολοκαυτώματος και την ψυχαναλυτική προσέγγιση της αναπτυξιακής κινησιολογίας. Η δουλειά της πάνω στο τραύμα του Ολοκαυτώματος έτυχε πλήρους αποδοχής, ενώ το Κινησιολογικό Διαγνωστικό Διάγραμμα προκάλεσε αντιδράσεις, που ποικίλανε από την αδιαφορία και το σκεπτικισμό μέχρι τον ενθουσιασμό.

Η Kestenberg θεωρούσε ότι η Ψυχανάλυση μπορεί να εμπλουτισθεί από πολλούς και διαφορετικούς τομείς, χωρίς να χάσει την ταυτότητά της. Εστίαζε στη συνεκτικότητα του Ψυχαναλυτικού ρεύματος ως «ένα σώμα», παρά τις διαφορές των επί μέρους σχολών και τάσεων. Έτσι, υπερασπιζόμενη την ενότητα του χώρου, αναφερόταν συχνά στον εαυτό της ως «Φροϋδική» και «ορθόδοξη κλασική ψυχαναλύτρια» ενώ η σκέψη, οι επιλογές και οι έρευνές της υπήρξαν πρωτοποριακές και ανατρεπτικές. Δεν επρόκειτο απλώς για μια πολιτική ή για ένα παιχνίδι των

λέξεων. Παρακολουθώντας το έργο της, βλέπουμε καθαρά ότι δεν την ενδιέφερε να στηρίξει τη μία ή την άλλη θεωρία, αλλά, να συλλέξει τα δεδομένα της με τον ακριβέστερο δυνατό τρόπο και «να αφήσει να μιλήσουν τα ίδια», ακολουθώντας τα με συνέπεια και χωρίς προκατάληψη: ξεκίνησε από τη θεωρία των ενορμήσεων, σε μια εποχή όπου αυτή η οπτική δεν ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής και κατέληξε να συνεισφέρει στην βαθύτερη κατανόηση της θεωρίας των αντικειμενοτρόπων σχέσεων.

Θεωρητικές συντεταγμένες

A) Ψυχανάλυση

Την εποχή που η Kestenberg ξεκινούσε την έρευνά της, το ενδιαφέρον των συγχρόνων της ήταν στραμμένο κυρίως στις λειτουργίες του Εγώ. Εκείνη έστρεψε την προσοχή της στο «παλιό» θέμα της εκτόνωσης της ψυχικής ενέργειας με ένα νέο τρόπο, ο οποίος οφείλεται κατά πολύ στην μαθητεία της δίπλα στον Paul Schilder και στη θεωρία του για την εικόνα σώματος (Schilder, 1950). Σημείο εκκίνησης για την περιπέτεια της σκέψης της αποτέλεσε η έννοια του «ρυθμού», ως πιθανή απάντηση στο ερώτημα: *σε τι διαφέρει η ηδονή από τη δυσαρέσκεια;*

Σύμφωνα με τον Φρόιντ, το ψυχικό όργανο αντιλαμβάνεται από το εσωτερικό περιβάλλον «μόνο τις αυξομειώσεις της έντασης, που μεταφράζονται σε ένα και μόνο φάσμα ποιότητων: το φάσμα ηδονής- δυσαρέσκεια». Αρχικά αντιστοίχησε την ηδονή με τη μείωση της έντασης και τη δυσαρέσκεια με την αύξησή της, όμως, στην πορεία, αναγνώρισε ότι «οι σχέσεις αυτές παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία και δεν είναι σε καμία περίπτωση απλές» (Laplanche & Pontalis, 1981, σελ. 87) Ο διαφοροποιητικός παράγοντας μεταξύ ηδονής – δυσαρέσκειας συνίσταται σε ποσοτική ή ποιοτική διαφορά ; Εξετάζοντας για χρόνια την ποσοτική εκδοχή, ο Φρόιντ διατύπωσε αργότερα την υπόθεση ότι η ηδονή και η δυσαρέσκεια δεν εξαρτώνται «από τον ποσοτικό παράγοντα, αλλά, από κάποιο χαρακτηριστικό, το οποίο μπορούμε να περιγράψουμε μόνο ως ποιοτικό. Αν μπορούσαμε να πούμε ποιο είναι αυτό το ποιοτικό χαρακτηριστικό, θα κάναμε μεγάλες προόδους στην ψυχολογία. Ίσως είναι ο ρυθμός, η διαδοχή μέσα στο χρόνο, η εναλλαγή αύξησης και μείωσης στην ποσότητα των ερεθισμάτων. Δεν ξέρουμε» (Freud in Kestenberg, 1967, σελ. 1)

Όταν η Kestenberg αποφάσισε να ασχοληθεί μ' αυτό το θέμα, διαπίστωσε έλλειψη εργαλείων. Ήδη γινότανε έρευνα και παρατήρηση της κινητικής συμπεριφοράς, όχι όμως συστηματική μελέτη των ρυθμών της κινητικής εκτόνωσης. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, ένα απόσπασμα από τις καταγραφές της Lefort, ψυχαναλύτριας παιδιών το 1951 στο Ίδρυμα Parent de Rosan : «...Καθισμένη στο πάτωμα, πιπιλίζει και δαγκώνει την μπάλα της, μετά την αφήνει μια στιγμή και πετάει τα μπισκότα με βία. Έρχεται στα γόνατά μου, πιπιλίζει και δαγκώνει ξανά τη μπάλα της. Βλέπει ένα παλιό ξεφούσκωτο μπαλόνι στο βάθος του δωματίου. Το παίρνει και το πιπιλίζει όπως και τη μπάλα, ύστερα ξανάρχεται σ' εμένα σπρώχνοντας το μπροστά της. Αυτό κυλά και καθώς το κυνηγάει αναποδογυρίζει άθελά της με το πόδι της το μπιμπερό. Σταματά αμέσως....» (Lefort, 1996, σελ. 100)

Αυτό που καταγράφεται, είναι η κινητικότητα του νηπίου σε σχέση με τα αντικείμενα: το **ΠΙ** κάνει καθώς μετακινείται (παίρνει, έρχεται, κυνηγάει κλπ) .Αυτό που λείπει, είναι η καταγραφή του **ΠΩΣ** κινείται καθώς επιτελεί τις συγκεκριμένες δράσεις. Οι δύο αναφορές που γίνονται στον τρόπο («με βία» και «άθελά της») είναι μικρότερες σε έκταση, αλλά, μεταφέρουν περισσότερη πληροφορία, επειδή

αναφέρονται στην εσωτερική ατμόσφαιρα της κίνησης, δηλαδή, το συναίσθημα του παιδιού. Αποτελούν όμως την υποκειμενική εκτίμηση της ειδικού, μιας και δεν στοιχειοθετούνται με βάση συγκεκριμένα κριτήρια εκτίμησης της ορατής συμπεριφοράς, δηλαδή, της κίνησης.

Εδώ συναντάμε ένα «φαινομενικά αξεπέραστο πρόβλημα», που επανειλημμένα απασχόλησε και συνεχίζει να απασχολεί την Ψυχανάλυση: Όταν προσεγγίζουμε προ - λεκτικά φαινόμενα «πρέπει να συλλάβουμε με τη βοήθεια του λόγου, βιώματα και ψυχογονικές διαδικασίες ενός αναπτυξιακού σταδίου, όπου ακόμα δεν έχει αναπτυχθεί καμία έλλογη γλώσσα. Οπότε δεν έχουμε καμία δυνατότητα να «ρωτήσουμε» το βρέφος για την ορθότητα των υποθέσεών μας» (Γγκρα, 1998, σελ. 35) Η μόνη δυνατότητα που έχουμε είναι να το παρατηρήσουμε. Το βρέφος μιλάει με το σώμα του. Όμως, όσο εμείς μιλάμε «για το σώμα» το πρόβλημα δεν επιλύεται. Το ζητούμενο είναι να μπορέσουμε να ακούσουμε « το ίδιο το σώμα» και να μιλήσουμε τη γλώσσα του, δηλαδή, τη γλώσσα της κίνησης.

Η Kestenberg έφτασε στο συμπέρασμα, ότι για να εμβαθύνει στην κατανόηση των πρώτων σταδίων της ανάπτυξης, χρειαζότανε ένα εργαλείο που θα της επέτρεπε να διακρίνει και να καταγράψει όχι μόνο την κινητικότητα, αλλά τις ενδογενείς ρυθμικές και ποιοτικές παραμέτρους, τις διακυμάνσεις και το συνεχές της κίνησης. Η απάντηση στην ανάγκη της Kestenberg ήρθε μέσα από την Τέχνη του Χορού.

B) Η Ανάλυση της Κίνησης του R. Laban (Laban Movement Analysis)

Ο Rudolf Laban (1879- 1958), ζωγράφος, αρχιτέκτων και χορογράφος, εργάστηκε ως Διευθυντής του Κρατικού Μπαλέτου στο Βερολίνο μέχρι το 1936, οπότε και εκδιώχθηκε από τον Γκαίμπελς. Κατέφυγε στο Λονδίνο, όπου μέχρι το θάνατό του ανέπτυξε ένα πρωτοποριακό σύστημα για την ανάλυση της κίνησης (L.M.A), το οποίο οργανώθηκε γύρω από δύο βασικά ερωτήματα: *Τι διαφοροποιεί την κίνηση του ανθρώπου από την κίνηση ενός άψυχου σώματος ; Και τι διαφοροποιεί την κίνηση του ενός ανθρώπου από τον άλλον*, σε τέτοιο βαθμό ώστε να αναγνωρίζουμε κάποιον από μακριά, μόνο και μόνο από τον τρόπο που κινείται;

Όπως κάθε σώμα που κινείται, έτσι και το ανθρώπινο, υπόκειται στους νόμους της μηχανικής και της βαρύτητας, οι οποίοι το υποχρεώνουν να κινείται μέσα στους κάτωθι τέσσερις συντελεστές (Motion Factors): «Είναι φυσικό γεγονός το ότι κάθε σώμα έχει **Βάρος**. Το βάρος του σώματος, ή κάθε μέρους του, μπορεί να ανυψωθεί και να μεταφερθεί προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση στο **Χώρο**. Αυτή η διαδικασία διαρκεί συγκεκριμένη ποσότητα **Χρόνου** ανάλογου προς την ταχύτητα. Αντίστοιχες μηχανικές συνθήκες μπορούν επίσης να παρατηρηθούν σε κάθε συνδυαστική - αντιθετική κίνηση, η οποία ρυθμίζει τη **Ροή** της κίνησης.» (Laban, 1950, σελ. 23)

Όμως αν, μέσα στους ίδιους συντελεστές, η κίνηση μιας πέτρας ή μιας σφαίρας είναι προβλεπόμενη, δεν ισχύει το ίδιο και για την κίνηση ενός ανθρώπου, επειδή η δεύτερη δεν είναι αποτέλεσμα αποκλειστικά και μόνον της δράσης εξωτερικών δυνάμεων. Γεννιέται μέσα στο ίδιο το σώμα και διαμορφώνεται και από ενδογενείς παράγοντες. «Μπορούμε να παρατηρήσουμε πότε οι άνθρωποι ενδίδουν στις φυσικές δυνάμεις του βάρους, του χώρου και του χρόνου καθώς και στη φυσική ροή της κίνησης (...) και πότε μάχονται, αντιστεκόμενοι ενεργά, εναντίον ενός ή περισσότερων συντελεστών» (Laban, 1950, σελ 24) Κατά την άποψή του υπάρχει μια σχεδόν μαθηματική σχέση ανάμεσα στο εσωτερικό έναυσμα και τη φόρμα της κίνησης.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Laban αποκατέστησε τη χαμένη «γέφυρα» ανάμεσα στη μορφή και το περιεχόμενο του κινούμενου σώματος. Η γέφυρα αυτή

γίνεται ευκολότερα αντιληπτή, όταν αντικείμενο της μελέτης μας δεν είναι το σώμα ως αντικείμενο, αλλά, ως υποκείμενο. Η διατύπωση «το σώμα έχει βάρος» αρκεί για να περιγράψει την κατάσταση ενός άψυχου αντικειμένου. Όμως, δεν αρκεί για το «σώμα μου». Το σώμα μου όχι μόνο «έχει» βάρος, αλλά το νοιώθει και το διαχειρίζεται, προεκτείνεται με τη σκέψη του μέσα στο χώρο, διαισθάνεται και αποφασίζει μέσα στο χρόνο και νοιώθει συναισθήματα που τα συγκρατεί ή τα αφήνει να ρέουν ελεύθερα, όπως τα δάκρυα του ή το γέλιο του.

Ο Laban δεν παρέμεινε σε γενικές διατυπώσεις. Δημιούργησε ένα πλήρες σημειολογικό σύστημα για την καταγραφή των κινησιολογικών ποιοτήτων (Labanotation) και έτσι άνοιξε το δρόμο για την επιστημονική ανάλυση της ανθρώπινης κίνησης. Οι μελέτες του ίδιου και των συνεργατών του έδειξαν ότι η κίνηση δύο ανθρώπων, που επιτελούν το ίδιο σωματικό έργο, παραμένει διαφορετική, χαρακτηριζόμενη πάντα από την προσωπική κινησιολογική «υπογραφή» του καθενός. Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο κινούνται, αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται κάθε είδους πρόβλημα, πρακτικό, νοητικό ή ψυχολογικό. Οι ενδογενείς παράγοντες (inner attitude), που συμμετέχουν στη διαμόρφωση της κινητικής φόρμας, αποκρυσταλλώθηκαν και συνδέθηκαν με τις κινησιολογικές παραμέτρους (Lamb 1952, North 1972, Bartenieff & Davis 1972, Lamb & Watson 1979).

Το σύστημά του Laban οργανώνει την κατανόηση και την παρατήρηση μέσα από δύο βασικούς άξονες: Ο πρώτος είναι η *Δυναμική* ή η *Ποιότητα* της κίνησης μέσα σε κάθε συντελεστή (Effort). Ο δεύτερος είναι το *Σχήμα* της κίνησης, το οποίο διαμορφώνεται από την κατεύθυνσή της (Shape). Το *Σχήμα* αναφέρεται στη δομή ενώ η *Δυναμική* αναφέρεται στο περιεχόμενο της κίνησης. Οι δύο άξονες, η κατεύθυνση και η ποιότητα, μας επιτρέπουν να περιγράψουμε, όχι μόνο σταθερές στάσεις του σώματος, αλλά, τη ροή μιας εξελισσόμενης κίνησης και να διακρίνουμε, όχι μόνο τη διαδρομή της ως ένα σύνολο, αλλά, και τη διαφορετική συμμετοχή κάθε σωματικού μέλους ή περιοχής.

α) Δυναμικές Ποιότητες (Effort)

Μέσα σε κάθε Συντελεστή, η Δυναμική μπορεί να εκφραστεί με δύο ποιότητες: τη μαχητική και την ενδοτική.

*Χώρος- Προσοχή -Σκέψη: Ως «χώρος» νοείται εδώ η κινόςφαιρα¹ του ατόμου. Η Δυναμική εκφράζει τον τρόπο με τον οποίο κινούμαστε μέσα σ' αυτό το πεδίο: Γενικότροπα και Ευέλικτα (ενδοτική ποιότητα) ή Εστιασμένα και Άμεσα (μαχητική ποιότητα). Χαρακτηριστικό παράδειγμα της γενικότροπης ποιότητας είναι η κίνηση ενός σύννεφου που αλλάζει σχήματα χωρίς συγκεκριμένη κατεύθυνση ή ενός ανθρώπου αφηρημένου ή πανικοβλημένου, που κοιτάζει προς διαφορετικές κατευθύνσεις ενώ, ταυτόχρονα, επιτελεί κάποιο έργο. Εστιασμένη και άμεση είναι η ποιότητα του βέλους που κατευθύνεται στο στόχο, του πολεμιστή που κατευθύνεται στον εχθρό, του ανθρώπου που συγκεντρώνεται στο έργο. Η παρατήρηση της ποιότητας ως προς το Χώρο, παρέχει ενδείξεις για τον τρόπο με τον οποίο ένας

---

¹ Μπορούμε να φανταστούμε την κινόςφαιρα σα μια σφαίρα ή μια φούσκα, γύρω από το σώμα. Οι διαστάσεις της αυξομειώνονται ανάλογα με την έκταση των μελών. Ένας άνθρωπος, που κάνει μεγάλες χειρονομίες προς όλες τις κατευθύνσεις, καταλαμβάνει όλο τον διαθέσιμο χώρο της κινόςφαιρας του, σε αντίθεση με κάποιον που χειρονομεί περιορισμένα, μόνο μέσα στην περιοχή που βρίσκεται μπροστά από το σώμα του.

άνθρωπος διοχετεύει την προσοχή του: συλλέγει γενικές πληροφορίες ή εστιάζει στη λεπτομέρεια; Ποιο είναι το εύρος διάχυσης/ συγκέντρωσης για το οποίο είναι ικανός;

*Βάρος- Αίσθηση- Πρόθεση: Διαχειριζόμαστε το βάρος μας ανάλογα με την πρόθεσή μας π.χ. αφήνω όλο το βάρος της γροθιάς μου να πέσει με δύναμη πάνω στο τραπέζι, όμως το συγκρατώ, όταν χαϊδεύω ελαφριά το κεφάλι ενός μωρού. Η ποιότητα της κίνησης εξαρτάται εδώ από το βαθμό της πίεσης που ασκείται κατά τη δράση. Μπορεί να είναι Ελαφριά (ενδοτική) ή Δυνατή (μαχητική). Η παρατήρηση σ' αυτό το πεδίο παρέχει ενδείξεις για τον τρόπο με τον οποίον ένα άτομο προσεγγίζει και εμπεδώνει τα θέματα του. Αυξάνοντας ή μειώνοντας την πίεση; Λεπτεπίλεπτα, διακριτικά, ντελικάτα; Ή γειωμένα, δυνατά, με εξουσία; Τέλος, μέσα στο συντελεστή του Βάρους διακρίνεται και μια τρίτη ποιότητα, αυτή του Παθητικού Βάρους, που εκδηλώνεται όταν το άτομο παύει να διαχειρίζεται το βάρος του και παραδίδει στη βαρύτητα ολόκληρο το σώμα ή κάποιες περιοχές του, όπως π.χ. τους ώμους ή τη λεκάνη. Η ποιότητα αυτή είναι έντονα εμφανής στην κατάθλιψη.

*Χρόνος-Διαίσθηση-Απόφαση : Το σώμα διαθέτει εσωτερικούς ρυθμούς. Για να τους εκφράσει κινείται «δισαιθητικά». Αρκεί να δοκιμάσουμε να κρατήσουμε ένα ρυθμό με το πόδι ή το χέρι. Αν καθίσουμε να το σκεφτούμε, χάνουμε το ρυθμό. Το πόδι ή το χέρι πρέπει να πέφτει «δισαιθητικά» τη σωστή στιγμή. Το σώμα μας παίρνει την απόφαση για το «πότε» δισαιθητικά. Η κίνησή μας μέσα στην παράμετρο του Χρόνου συνδέεται με το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Ενστικτωδώς «τιναζόμαστε προς τα πίσω» για να αποφύγουμε ένα κίνδυνο, ενώ μέσα σε ένα ασφαλές περιβάλλον μπορούμε να πάρουμε όλο το διαθέσιμο χρόνο, κινούμενοι αργά, όπως κατά τη διάρκεια μιας ευχάριστης βόλτας στο πάρκο. Η ποιότητα της κίνησης ορίζεται εδώ ως Παρατεταμένη (ενδοτική) ή Ξαφνική (μαχητική). Η παρατήρηση σ' αυτό το πεδίο δίνει ενδείξεις για τον τρόπο με τον οποίον το άτομο αποφασίζει, και για το κατά πόσο αισθάνεται ασφαλές μέσα στο περιβάλλον του.

*Ροή- Διαδικασία- Συναισθήμα: Οι μύες μας συσπώνται ή χαλαρώνουν ανάλογα με τη συναισθηματική μας κατάσταση, ανάλογα με το είδος του συναισθήματος και ανάλογα με το αν επιτρέπουμε, ή όχι, την έκφρασή του. Συγκρατώ το θυμό μου σφίγγοντας τις γροθιές κολλημένες στο σώμα μου, ή, συγκρατώ την επιθυμία μου με κλειστούς ώμους και μπράτσα κολλημένα στο θώρακα. Όταν ο θυμός ή η επιθυμία «ξεχειλίζουν», τα χέρια ανοίγουν για να χτυπήσουν ή να αγκαλιάσουν, ελευθερώνοντας την ορμή της κίνησης. Σε περιοριστικά κοινωνικά περιβάλλοντα, η ελεύθερη ροή απουσιάζει από την κίνηση των ενηλίκων αφαιρώντας το στοιχείο της αυθεντικότητας. Κλασσικό παράδειγμα είναι ο τρόπος που τα μοντέλα μόδας περπατάνε στην πασαρέλα. Οι ποιότητες ορίζονται ως Ελεύθερη (ενδοτική) και Συγκρατημένη (μαχητική). Η παρατήρηση σ' αυτό το πεδίο παρέχει ενδείξεις για τον τρόπο με τον οποίο το άτομο μπαίνει σε μια διαδικασία ή διαχειρίζεται τα συναισθήματά του.

β) Σχήμα (Shape)

Το Σχήμα συγκροτείται από το συνδυασμό των κατευθύνσεων, που ακολουθεί η κίνηση των μελών και των περιοχών του σώματος. Οι κατευθύνσεις προσδιορίζονται σε σχέση με τα τρία *επίπεδα* της διάπλασης του ανθρώπινου σώματος (Planes):

-*Οριζόντιο/ Ανοίγω-Κλείνω*: Ανοίγουμε τα χέρια μας ή το πρόσωπό μας με ένα χαμόγελο, εκφράζοντας τη διαθεσιμότητά μας, ή, κλείνουμε τη γροθιά μας, τα μάτια μας, τους ώμους και τα πόδια μας, εκφράζοντας απόρριψη ή απόσυρση. Σπρώχνουμε ή τραβάμε. Οι κινήσεις αυτές επιτελούνται στο οριζόντιο επίπεδο, το επίπεδο των σχέσεων.

-*Κάθετο/ Ανεβαίνω-Κατεβαίνω*: Ανυψώνουμε το θώρακα και τη σπονδυλική όταν μας ενθουσιάζει κάτι, ή όταν είμαστε περήφανοι για τον εαυτό μας. Χαμηλώνουμε τα μάτια, σκύβουμε το κεφάλι και κατεβάζουμε τα χέρια όταν ντρεπόμαστε. Οι κινήσεις αυτές επιτελούνται στο κάθετο επίπεδο, το επίπεδο της παρουσίας του εαυτού.

-*Εγκάρσιο ή Προσθοπίσθιο/ Προωθούμαι-Υποχωρώ*: Αφήνουμε την πλάτη μας να καμπουριάσει όταν πλήττουμε. Τραβάμε τα χέρια μας προς τα πίσω όταν διστάζουμε. Προτείνουμε το στήθος και το κεφάλι όταν είμαστε έτοιμοι για δράση. Εκτείνουμε το πόδι μας μπροστά για να περπατήσουμε και τα χέρια μας για να αδράξουμε κάτι. Οι κινήσεις αυτές επιτελούνται στο εγκάρσιο επίπεδο, το επίπεδο της διεκπεραίωσης.

Η μεγάλη συνεισφορά του Laban στη μελέτη της κίνησης είναι το ότι μετέφερε την παρατήρηση και την καταγραφή από το **ΤΙ** στο **ΠΩΣ**. Συνέδεσε το εσωτερικό με το εξωτερικό περιβάλλον, τους φυσικούς με τους υποκειμενικούς συντελεστές. Έδειξε ότι οι δυναμικές μεταδίδονται από τον έναν άνθρωπο στον άλλο. Είναι μεν ασυνείδητες, αλλά, είναι δυνατόν να συνειδητοποιηθούν και να αλλάξουν (Laban & Lawrence, 1947). Έτσι, άνοιξε το δρόμο για τη χρήση της ανάλυσης της κίνησης στη θεραπεία.

Η σύνθεση της Kestenberg

Το 1950 η Irmgard Bartenieff, χοροθεραπεύτρια και μαθήτρια του Laban, εισήγαγε στην Αμερική το L.M.A. Η Kestenberg αναγνώρισε σ' αυτό, το εργαλείο που της έλειπε. Εκπαιδεύτηκε δίπλα στην Bartenieff και τον Lamb και στη συνέχεια συνεργάστηκε μαζί τους. Η δουλειά της αποκάλυψε τη διαδικασία μέσα από την οποία εμπεδώνονται, κατά τη διάρκεια της ζωής, τα χαρακτηριστικά της κίνησης τα οποία περιέγραψε ο Laban. Ενώ ο Laban παρατηρεί κυρίως ενηλίκους, η Kestenberg παρατηρεί νεογνά, βρέφη και νήπια και έτσι βρίσκεται πιο κοντά στο να «δει» αυτό που εκείνος ονόμαζε «πηγή της κίνησης». Παρατηρεί, κατ' αρχήν, μέσα στο πλαίσιο της Ψυχανάλυσης. Αυτό που την ενδιαφέρει – και τελικά κατορθώνει- είναι να διευκρινίσει τη διαδικασία μέσα από την οποία οι μυϊκές δράσεις του παιδιού τίθενται υπό τον έλεγχο του εγώ, αντί να υπηρετούν τις ενορμήσεις του id. Για να απαντήσει στο ερώτημα αυτό, θα ξεκινήσει από πολύ πιο «πίσω»: από τη *διαφορά μεταξύ οργανικής και ανόργανης ύλης*.

Θα εστιάσει στις δύο ιδιότητες που διαφοροποιούν την οργανική από την ανόργανη ύλη: την *ελαστικότητα* και την *πλαστικότητα*. Σε ό,τι αφορά το ανθρώπινο σώμα, πυρήνας της ελαστικότητάς του είναι η δυνατότητα των μυών να αυξομειώνουν το μήκος τους : συσπώνται, εκτείνονται και βραχύνονται. Πυρήνας της πλαστικότητάς του είναι η αναπνοή, η οποία διαρκώς, εφ' όσον ζούμε, αυξομειώνει τον όγκο του σώματός μας και εναλλάσσει ρυθμικά το σχήμα του : η εισπνοή φαρδαίνει, επιμηκύνει και διογκώνει το σχήμα, ενώ η εκπνοή στενεύει, βραχύνει και δημιουργεί κοιλότητες. Η ελαστικότητα των μυών παρέχει τη δυνατότητα «να αφήνομαι ελεύθερος ή να συγκρατούμαι», ενώ η πλαστικότητα του σχήματος παρέχει τη δυνατότητα «να προσεγγίζω ή να αποσύρομαι».

Η ευχαρίστηση και η δυσφορία, η ενόχληση και η ανακούφιση, η έλξη ή η άπωση προς ένα αντικείμενο μεταφράζονται αυτόματα σε αλλαγές στην κατανομή της

μυϊκής τάσης και το εύρος της αναπνοής. Η Kestenberg μελετά τη ροή αυτών των εναλλαγών.

(I). Ελαστικότητα

-Η Ροή των εναλλαγών της μυϊκής Τάσης (Tension Flow)

Η Kestenberg χρησιμοποιεί τον όρο: Ροή Τάσης (Tension Flow) για να αναφερθεί στις συνεχείς εναλλαγές της μυϊκής τάσης.

Η *ελεύθερη ροή της τάσης*, προϋποθέτει κυριαρχία των αγωνιστών μυών. Αποτελεί το μέσο εκφοράς για συναισθήματα εκτόνωσης, ασφάλειας, ευκολίας, ευχαρίστησης και διευκολύνει την έκφραση των ενορμήσεων.

Η *συγκρατημένη ροή* προϋποθέτει αυξημένη συμμετοχή των ανταγωνιστών μυών, όταν αυτοί συσπώνται ταυτόχρονα με τους αγωνιστές . Αποτελεί μέσο εκφοράς της δυσφορίας, της αίσθησης κινδύνου, της αγωνίας και εξυπηρετεί ανασταλτικές λειτουργίες.

Η *ουδέτερη ροή* προκύπτει από την απώλεια της ελαστικότητας των μυών, σε καταστάσεις εξαιρετικής κούρασης, τραυματισμών, σοβαρής κατάθλιψης, αυτισμού, ή κατατονίας.

-Ιδιότητες της Ροής των εναλλαγών της Τάσης (Tension- Flow Attributes)

Η Ροή Τάσης χαρακτηρίζεται με βάση τις ιδιότητές της ως προς τρεις παραμέτρους:

- παραμένει *ομοιόμορφη* ή *αναπροσαρμόζεται*
- εκφράζει *υψηλή* ή *χαμηλή ένταση*
- μεταβάλλεται *αιφνίδια* ή *σταδιακά*

-Ρυθμικότητα στη Ροή της Τάσης (Tension-Flow Rhythms)

Καθώς κατέγραφε τις εναλλαγές της μυϊκής τάσης, η Kestenberg ανακάλυψε ακριβώς αυτό που έψαχνε : το Ρυθμό. **Ρυθμός** ονομάζεται ένα σχήμα που επαναλαμβάνεται μέσα στην παράμετρο του χρόνου. Οι κινητικοί ρυθμοί που περιγράφει η Kestenberg, δεν αποτελούνται από εναλλαγές κίνησης - ακινησίας. Ο απλούστερος ρυθμός αποτελείται από ίσα μέρη ελεύθερης - συγκρατημένης ροής, με βαθμιαία μετάβαση από τη μία ποιότητα στην άλλη. Πιο πολύπλοκοι ρυθμοί δημιουργούνται με ξαφνικές μεταβάσεις, άνισα μέρη ποιοτήτων, κλπ. Η ρυθμικότητα των αυξομειώσεων της μυϊκής τάσης εμφανίζει ορισμένα επαναλαμβανόμενα πρότυπα, τα οποία απομονώθηκαν και ταξινομήθηκαν εξελικτικά

- Στοματικοί ρυθμοί*: πιπιλίζω / δαγκώνω ξαφνικά, κλείνω απότομα
- Πρωκτικοί ρυθμοί*: συστρέφομαι, περιελίσσομαι / υπερεντείνω
- Ουρηθρικοί ρυθμοί*: τρέχω / τρέχω-σταματώ-τρέχω
- Εσω - γεννητικοί ρυθμοί*: διακύμανση / ταλάντωση
- Φαλλικοί ρυθμοί*: αναπηδώ / πηδώ, εκτίναξη

Οι ρυθμοί συνδέονται με την ικανοποίηση των αναγκών σε κάθε εξελικτικό στάδιο και εμφανίζονται αρχικά σε συγκεκριμένες σωματικές περιοχές. Η πληροφορία της κάθε μιας συγκεκριμένης ρυθμικής οργάνωσης μεταφέρεται σε όλα τα επίπεδα του ψυχικού και νοητικού οργάνου. Στην πορεία της ζωής αξιοποιείται συνειδητά ή και ασυνείδητα, για να εξυπηρετήσει άλλες λειτουργίες, ακριβώς όπως ο ίδιος ρυθμός μπορεί να οργανώνει δύο πολύ διαφορετικές μελωδίες:

- ο ρυθμός του πιπιλίσματος με τη συνεχή επανάληψη, συμπαρασύρει ολόκληρο το σώμα σε μια κατάσταση χαλάρωσης. Ως ενήλικες, τον χρησιμοποιούμε στο ρυθμικό λίκνισμα του σώματος σε στιγμές αγωνίας ή αναμονής, στο λίκνισμα της κεφαλής σε στιγμές σκέψης, για να εκφράσουμε τρυφερότητα ή να καθησυχάσουμε κάποιον.
- ο ρυθμός της συστροφής και περιέλιξης που συνίσταται στην διαδοχική εναλλαγή υψηλής έντασης-χαλάρωσης, βιώνεται μέσα από την κίνηση του εντέρου. Αργότερα όμως, αξιοποιείται από το παιδί που επιχειρεί την όρθια στάση: σφίγγοντας, πιέζοντας και σπρώχνοντας διαδοχικά, για να μπορέσει να σηκωθεί , και τέλος, χαλαρώνοντας την ένταση, για να μπορέσει να σταθεί χωρίς να πιέζει.
- ο ρυθμός "τρέχω" τον οποίο το παιδί βιώνει μέσα από φυσιολογικές λειτουργίες όπως αυτή της ούρησης, υποστηρίζει, όταν έρθει η στιγμή, τη δυνατότητά του να μετακινηθεί : αφού σταθεί όρθιο με τη χρήση του προηγούμενου ρυθμού, τρέχει μέχρι να πέσει.
- ο ρυθμός της διακύμανσης μας μαθαίνει να σταματάμε, να ρυθμίζουμε, να ελέγχουμε.
- ο ρυθμός της αναπήδησης θα υποστηρίξει το παιδί όταν αυτό θ' αρχίσει να πηδάει, να χτυπά το πόδι, να λέει "όχι".

Όλοι οι ρυθμοί είναι διαθέσιμοι στο νεογνό. Δεν έχει όμως την ικανότητα να τους οργανώνει, να ελέγχει συνειδητά την έναρξη και τη λήξη τους ή την επιλεκτική διοχέτευση τους στα μέλη του σώματος . Μέσα από την αλληλεπίδρασή του με την πραγματικότητα και με την υποστήριξη του περιβάλλοντος, θα κατακτήσει την «σταθεροποίηση της ροής», δηλαδή την ρυθμιστική ικανότητα. «Το σωματικό Εγώ εξελίσσεται από το *id*, καθώς ενσωματώνει τη μη- γνωστική κιναισθητηριακή αντίληψη των Ρυθμών Τάσης.» (Kestenberg, 1967, σ .79) Η Kestenberg παρακολούθησε μεγάλο αριθμό παιδιών από τη γέννησή τους μέχρι το εικοστό έτος, και κατέγραψε τον τρόπο με τον οποίο η άναρχη ελαστικότητα του βρεφικού σώματος εξελίσσεται, σταδιακά, στις Δυναμικές Ποιότητες του ενήλικα. Εντάσσει στο σύστημά της την περιγραφή των Δυναμικών από τον Laban, προσθέτει όμως τα δικά της στοιχεία: Τους *Ρυθμούς*, το ενδιάμεσο στάδιο κατά τη διάρκεια του οποίου εκδηλώνονται οι *Πρόδρομοι των Δυναμικών* και τη διαπίστωση ότι «μέσα στις πολύπλοκες λειτουργίες του ενήλικα μπορούμε να ανιχνεύσουμε τα ενδογενή χαρακτηριστικά που παρατηρούμε στο νεογέννητο» (Kestenberg, 1967, σ. 79).

(II). Πλαστικότητα

-Η Ροή των Σχημάτων (Shape Flow)

Η βασική μονάδα, το βασικό σχήμα της πλαστικότητας είναι η εναλλαγή *διόγκωσης- συρρίκνωσης* : Η αμοιβάδα εκτείνει τους ψευδόποδες της, διευρύνεται μέσα στο χώρο και έτσι πλησιάζει προς το επιθυμητό αντικείμενο, την πηγή τροφής. Αντίθετα, όταν συρρικνώνεται, αυξάνει την απόσταση ανάμεσα στο σώμα της και τα αντικείμενα του χώρου. Το *σχήμα* του σώματος των έμβιων όντων είναι πλαστικό. Αυτή ακριβώς η ιδιότητά του αποτελεί τον αναγκαίο εξοπλισμό για τη βασική λειτουργία της *προσέγγισης - απόσυρσης* . Η πλαστικότητα του ανθρώπινου σώματος εξυπηρετεί όχι μόνο την αναζήτηση τροφής, αλλά, την αλληλεπίδραση και τις σχέσεις του ατόμου, με το περιβάλλον και τον εαυτό του.

Η ρύθμιση της ελαστικότητας (Ροή Τάσης) υποστηρίζει τη συγκρότηση του Εγώ, ενώ η ρύθμιση της πλαστικότητας, δηλαδή της Ροής των Σχημάτων, «αποτελεί τη βάση των μηχανισμών μέσα από τους οποίους το Εγώ κατανέμει τη λίμπιντο και την

επιθετικότητα και διατηρεί μια συναισθηματική ισορροπία μεταξύ εαυτού και αντικειμένων» (Kestenberg, 1967, σ. 91)

-Σχήμα Σώματος (Body Shape)

Ο όρος αναφέρεται «στη φόρμα που παρουσιάζει το σώμα και τα μέλη του καθώς εκτείνονται ή κάμπτονται και δεν πρέπει να συγχέεται με τις αντικειμενικές μεταβολές του μεγέθους (ύψος, βάρος) ούτε με τις στάσεις του σώματος » (Kestenberg, 1967, σ. 90). Το Σχήμα Σώματος μπορεί να είναι *Όρθιο* (ανερχόμενο, ανοδικό) ή *Καθοδικό* (σωριασμένο, πεσμένο) στο κάθετο επίπεδο, *Διευρυνόμενο* (φαρδύ, διαστελλόμενο) ή *Περιορισμένο* (στενό, συρρικνωμένο) στο οριζόντιο επίπεδο, *Προωθούμενο* (εξελίσσεται προς τα μπροστά) ή *Συμπυκνωμένο* (υποχωρεί προς τα πίσω) στο προσθοπίσθιο επίπεδο.

-Ροή Σχημάτων του Σώματος (Body-Shape Flow)

Η συρρίκνωση ή η διεύρυνση του σώματος, υπηρετεί και αντικατοπτρίζει τα συναισθήματα άνεσης ή δυσφορίας, έλξης ή απώθησης, ασφάλειας ή κινδύνου και τάσης προς, ή, αποφυγής των σχέσεων. Ο *Διπολικός* σχηματισμός συνίσταται στην συμμετρική αυξομείωση του σωματικού σχήματος (π.χ. διευρύνομαι, φουσκώνω προς όλες τις πλευρές, σαν μπαλόνι) και εκφράζει την πρώιμη, αδιαφοροποίητη, συγκινησιακή αντίδραση του βρέφους προς τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Ο *Μονοπολικός* σχηματισμός, αποτελεί το επόμενο εξελικτικό στάδιο. Συνίσταται σε ασύμμετρη αυξομείωση του σωματικού σχήματος (π.χ. αύξηση μόνο προς τα δεξιά, για να προσεγγίσω κάτι ευχάριστο, ή, συρρίκνωση κάτω και αριστερά για να αποφύγω κάτι δυσάρεστο, κ.λπ.) και εκφράζει την αντίδραση του βρέφους προς διακριτά πλέον ερεθίσματα. Είναι το στάδιο μέσα από το οποίο η αντανακλαστική συμπεριφορά οργανώνεται σε ένα σύστημα επέκτασης του σώματος στο χώρο: ακολουθώντας τις γραμμικές προεκτάσεις της διεύρυνσης ή της συρρίκνωσης, θα πάρει τη μορφή σχηματισμών μέσα στις κατευθύνσεις (πάνω, κάτω, διαγώνια κ.λπ.)

-Σχηματισμοί μέσα στις Κατευθύνσεις του χώρου (Shaping in Directions)

Το στάδιο αυτό θεωρείται ανώτερο από το προηγούμενο. Κινήσεις όπως "δείχνω κάποιον" ή "σηκώνω το χέρι μου για να προστατευτώ" είναι η εξέλιξη του "διευρύνομαι για να έρθω σε επαφή" ή "συρρικνώνομαι μπροστά στον κίνδυνο". Αν το δέρμα αποτελεί το ορατό όριο του σώματος, η κίνηση μέσα στις κατευθύνσεις διευρύνει αυτά τα όρια και διαμορφώνει το "ζωτικό" ή "προσωπικό" χώρο, που περιβάλλει το σώμα, απομακρύνει τα αντικείμενα ή τα φέρνει πιο κοντά.

-Σχηματισμοί μέσα στα Επίπεδα του χώρου (Shaping in Planes)

Οι σχηματισμοί μέσα στα επίπεδα του χώρου κατακτώνται διαδοχικά κατά τα τρία πρώτα έτη. Ωστόσο, κάθε κίνηση που εξελίσσεται σε ένα κύριο επίπεδο, χρησιμοποιεί οπωσδήποτε και ένα "βοηθητικό". Οι σχηματισμοί μέσα στα επίπεδα απαιτούν και εκφράζουν τη δυνατότητα συνδυασμών. Συγκροτούν τις προηγούμενες κατακτήσεις και εκφράζουν, κατά την ενηλικίωση, τις πολυεπίπεδες σχέσεις του υποκειμένου με τα αντικείμενα και τις εσωτερικευμένες εικόνες τους.

(III). Η έννοια της αμοιβαιότητας: ο δυαδικός χορός

«Εντυπωσιασμένος από τις αμοιβαία ρυθμιστικές συμπεριφορές μητέρας και

βρέφους, ο D. N. Stern (1977) περιέγραψε τη μητέρα και το βρέφος ως «βιρτουόζους εκτελεστές» που δημιουργούν περιοδικές σειρές συγχρονισμένης δραστηριότητας, οι οποίες θυμίζουν περισσότερο τη σχέση μεταξύ των δύο παρτενέρ σε ένα χορό, παρά μεταξύ των αντιπάλων σε αγώνα τένις» (Τέιλορ, 2001, σ. 172)

Νεότερες γενιές θεωρητικών, όπως ο Sander (1975,1983), εστίασανε στη σχέση μητέρας- παιδιού ως ένα ρυθμιστικό σύστημα. Τα δύο μέλη του συστήματος αυτό-ρυθμίζονται «προς τα πάνω ή προς τα κάτω», για να επιτύχουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο συγχρονισμού. Σ' αυτές ακριβώς τις ρυθμίσεις και στον τρόπο με τον οποίο επικοινωνούνται ανάμεσα στους παρτενέρ, αναφέρεται η Kestenberg : «Η αμοιβαία υποστήριξη δίνει στη μητέρα και το παιδί τη δυνατότητα να συντονίσουν τους ρυθμούς τους, όσον αφορά τη ροή της έντασης και να προσαρμοστούν ο ένας στη ροή των σχηματισμών του άλλου. Ο συντονισμός είναι ο φυσιολογικός / σωματικός πυρήνας της ενσυναίσθησης και η προσαρμογή είναι το λίκνο της εμπιστοσύνης» (Kestenberg & Buelte, 1977a, σ. 341)

Η εμπιστοσύνη και η ενσυναίσθηση είναι, κατά την Kestenberg, ψυχικές λειτουργίες που δεν δύνανται να αποσυνδεθούν από το σωματικό βίωμα : μεταφράζονται σε σωματική συμπεριφορά, συνοδεύονται από σωματικά αισθήματα και το πρωταρχικό συστατικό τους βρίσκεται στην σωματο- ψυχική εμπειρία της αμοιβαίας υποστήριξης. «*Αμοιβαία υποστήριξη*» (mutual holding) είναι ο όρος που προτιμά να χρησιμοποιεί αντί του όρου «υποστηρικτικό περιβάλλον» (holding environment), θέλοντας να τονίσει το ακόλουθο συμπέρασμα των παρατηρήσεών της: **Δεν κρατά μόνον η μητέρα το βρέφος, αλλά και το βρέφος κρατά τη μητέρα.**

Το νεογέννητο διαθέτει έμφυτα ανταντακλαστικά τα οποία του επιτρέπουν να κρατά τη μητέρα του, να σκαρφαλώνει πάνω της, να υποστηρίζει τη σταθερότητα της στάσης του σώματός του ενάντια στη βαρύτητα, να συντονίζεται, και να προσαρμόζεται (Kestenberg & Buelte, 1977a). Συνεισφέρει ενεργά στη δημιουργία του «υποστηρικτικού περιβάλλοντος», το οποίο προκύπτει από την αλληλεπίδραση των έμφυτων Ρυθμών του βρέφους και των ώριμων Πηγαίων Δυναμικών του ενήλικα που το φροντίζει.

Η έννοια της «αμοιβαιότητας» δεν υπάρχει εξ αρχής μέσα στο έργο της Kestenberg. Αποκρυσταλλώνεται σταδιακά, μέσα από την παρατήρηση και συναντάται στα γραπτά της από το 1977 και μετά : « Εναρμονίζοντας τους ρυθμούς τους στη ροή των σχημάτων του σώματος, τα μωρά και οι μητέρες διευρύνουν και συρρικνώνουν το στήθος τους κατά τη διάρκεια του θηλασμού, επιμηκύνονται και βραχύνονται κατά την όρθια αγκαλιά, διογκώνονται ή δημιουργούν κοιλότητες καθώς προσεγγίζονται ή απομακρύνονται. Έτσι, παρέχουν ο ένας στον άλλον αρκετό χώρο για άνετη αναπνοή. Το άξιο εμπιστοσύνης βρέφος δεν πέφτει με τόσο βάρος πάνω στη μητέρα, ώστε εκείνη να μη μπορεί να αναπνεύσει, ούτε η άξια εμπιστοσύνης μητέρα κρατά το βρέφος με τόσο άκαμπτο τρόπο, ώστε να παρεμβαίνει στην αναπνοή του.» (Kestenberg & Buelte, 1977a, σ. 347)

Στα πλαίσια της «αμοιβαίας υποστήριξης» το βρέφος αναδεικνύεται ισότιμος συνομιλητής, παρ' ότι η ευθύνη της συνειδητής προσαρμογής εξακολουθεί να αντιστοιχεί στον ενήλικα που το φροντίζει. Η μητέρα χρειάζεται να έχει την ικανότητα να αναπροσαρμόζει διαρκώς τις δυναμικές της: να μπορεί να εισέλθει στο χώρο του παιδιού άμεσα (με ακρίβεια) ή έμμεσα (με σεβασμό), να επιταχύνει για να προλάβει την πτώση του και να επιβραδύνει για να του δώσει χρόνο να ανακτήσει μόνο του την ισορροπία του, να χρησιμοποιεί εναλλάξ δυνατές ή ελαφρές ποιότητες βάρους, για να κρατήσει το βρέφος σταθερά ή τρυφερά.

Όταν ο συντονισμός και η προσαρμογή είναι ανεπιτυχείς, η ενσυναισθητική επικοινωνία και η εμπιστοσύνη «τραυματίζονται». Τα προβλήματα που παρουσιάζονται σε διάφορα επίπεδα, είναι διαρκώς στο στόχαστρο της Kestenberg. Ασχολήθηκε εκτεταμένα δίνοντας βάρος τόσο στη διάγνωση και τη θεραπεία, όσο και στην πρόληψη. Συνέδεσε τα ευρήματά της από τη μελέτη των πρώιμων αναπτυξιακών σταδίων με τη θεραπεία ενηλίκων. Εστίασε, τέλος, στη λεκτική αναλυτική διαχείριση του υλικού, που προέρχεται από προ - λεκτικές εμπειρίες. (Kestenberg, 1954, 1967 \ Kestenberg & Buelte 1977a, 1977b, 1983)

Η Χορογραφία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων

Η Kestenberg παρακολούθησε βρέφη και νήπια σε αλληλεπίδραση με τους γονείς τους, όχι μόνο στο θεραπευτικό πλαίσιο, αλλά και σ' αυτό της καθημερινής ζωής υγιών ατόμων. Η χρήση της μεθοδολογίας της και του εργαλείου της (KMP) επιτρέπει την περιγραφή της ατομικής κίνησης, διακρίνοντας μεταξύ των ατομικών προτιμήσεων και των χαρακτηριστικών που εμφανίζονται, όταν το άτομο επικοινωνεί και συσχετίζεται με κάποιον άλλον. Συγκρίνοντας το διάγραμμα ενός παιδιού με αυτό της μητέρας του, αναγνωρίζονται οι περιοχές της συσχέτισής τους, οι συγκρουσιακοί ή αρμονικοί συνδυασμοί των ρυθμών και των δυναμικών τους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι μας παρέδωσε τη «χορογραφία των αντικειμενοτρόπων σχέσεων».

Ξεκινώντας από την «απουσία χώρου» ή το «διάχυτο χώρο» της ενδομήτριας ζωής, η χορογραφία της αλληλεπίδρασης με τη μητέρα² καταγράφεται στους εξής διαδοχικούς χώρους : στον *εγγύς του σώματος χώρο* (near body space) , στον *χώρο προσιτής απόστασης* (reach space) και στον *ανοικτό χώρο* (open space), ενώ η διαδοχική εξέλιξη της κίνησης του παιδιού καταγράφεται στα τρία *επίπεδα* (shaping in planes). Τα βασικά χρονικά διαστήματα, οι «πράξεις» της χορογραφίας, αντιστοιχούν στα στάδια της ανάπτυξης όμως τα διαμόρφωσε η M. Mahler (1968)

Πρώτο έτος- Προεξέχων συντελεστής : Χώρος

*Βρέφος- Οριζόντιο επίπεδο: Κατά το πρώτο έτος, οι κινήσεις του βρέφους χαρακτηρίζονται κυρίως από το συνεχές «ανοίγω- κλείνω» των δακτύλων, των μελών, της σπονδυλικής, του προσώπου, του στόματος. Οι κινήσεις αυτές σχετίζονται με την αναζήτηση τροφής, αλλά και τη ρύθμιση της προσοχής και της επικοινωνίας. Η εξισορρόπηση της κίνησης στο οριζόντιο επίπεδο, αντανακλά την οργάνωση της ικανότητας του βρέφους να αναγνωρίζει την κατεύθυνση των εξωτερικών ερεθισμάτων, να δέχεται ή να αρνείται, να παίρνει και να δίνει.

*Αλληλεπίδραση στον Εγγύς του σώματος χώρο: Μητέρα και νεογέννητο ανταλλάσσουν ήδη τους πρώτους ρυθμούς: η εισπνοή φέρνει το ένα σώμα πιο κοντά στο άλλο, η εκπνοή τα απομακρύνει. Η μητέρα προσαρμόζει ανάλογα το σχήμα του σώματός της. Το κάνει κοίλο για να συμπεριλάβει και να υποστηρίξει το σώμα του μωρού της. Ακολουθεί τη διάθεσή του και το συνοδεύει, ανοίγοντας και η ίδια όταν εκείνο ανοίγει και κλείνοντας, όταν εκείνο κλείνει. Αυξομειώνει το μυϊκό της τόνο, για να το υποστηρίξει, καθώς αυτό περνά από την ακατάστατη κινητικότητα στη

---

² Με τη λέξη «μητέρα» νοείται στο κείμενό μας ο ενήλικας που φροντίζει το βρέφος. Αν και η Kestenberg κατέγραψε τις ιδιαιτερότητες που προκύπτουν ανάλογα με το φύλο του ενήλικα και του βρέφους, στο άρθρο μας δεν αναπτύσσουμε αυτό το ζήτημα.

χαλαρή νωθρότητα και το αντίθετο. Εγγύτητα και απομάκρυνση, ένωση και χωρισμός μέσα στα πλαίσια της συμβιωτικής σφαίρας και στον «εγγύς του σώματος χώρο» είναι το ρεφραίν αυτής της περιόδου. Τα χάρδια και τα ποικίλα απτικά ερεθίσματα ενεργοποιούν τα όρια του σώματος. Ταυτόχρονα, η αγκαλιά με το λίκνισμα, η παιχνιδιάρικη αιώρηση και το «ταχτάρισμα» εισάγουν βαθμιαία το παιδί στην κάθετη διάσταση και την αίσθηση του Βάρους.

Δεύτερο έτος- Προεξέχων συντελεστής: Βάρος

*Βρέφος-Κάθετο επίπεδο: Κατά το δεύτερο έτος το παιδί «μαθαίνει να στέκεται στα πόδια του». Για να σταθεί όρθιο μόνο του, χωρίς βοήθεια, το παιδί θα χρειαστεί να συντονίσει τον υψηλό μυϊκό τόνο με τη βράχυνση (με λυγισμένα γόνατα, σφίγγω τους μύες για να δώσω ώθηση) και τη χαμηλή τάση με την επιμήκυνση (στέκομαι με ευκολία χωρίς να πιέζω). Χρειάζεται, δηλαδή, να ενσωματώσει αντίθετους πόλους για να ορθωθεί στο κάθετο επίπεδο, το επίπεδο όπου παρουσιάζουμε τον εαυτό μας και αντιμετωπίζουμε την πραγματικότητα. Η φάση αυτή χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις και αμφιθυμία. Πετάει πράγματα κάτω, σηκώνει πράγματα ψηλά. Εξοικειώνεται με τις ποιότητες ελαφρύ- βαρύ, δυνατό- αδύναμο. Οι συγκρίσεις αυτές διευκολύνουν την αντίληψη της μονιμότητας του αντικειμένου, παρά την αμφιθυμία του συναισθήματος, που χαρακτηρίζει αυτή τη φάση: «μεγάλο και δύσκολο στο χειρισμό, μικρό και εύκολο, δυνατό και εχθρικό, ελαφρύ και απαλό, πάνω ή κάτω, ανερχόμενο ή κατερχόμενο, ο εαυτός και το αντικείμενο διατηρούν την ταυτότητά τους» (Kestenberg, 1967, σ. 113) Η αίσθηση του κέντρου βάρους, που ενεργοποιείται κατά την κίνηση στον κάθετο άξονα, οργανώνει τις αισθήσεις του σώματος και του εαυτού γύρω από ένα εσωτερικό κέντρο και προετοιμάζει το «πέραςμα» στο επόμενο επίπεδο.

*Αλληλεπίδραση στο Χώρο προσιτής απόστασης: Στον 6^ο- 7^ο μήνα το παιδί είναι ικανό να κάθεται χωρίς βοήθεια. Το οπτικό του πεδίο αλλάζει, όπως επίσης και ο τρόπος που παίρνει την τροφή : καθισμένοι αντικριστά, η μητέρα και το παιδί διαμορφώνουν έναν ευρύτερο ενδιάμεσο χώρο ανταλλαγών, μέσα στον οποίο μπορούν να γίνουν ορατές με μεγαλύτερη ευκρίνεια οι χειρονομίες, οι στάσεις του σώματος και οι εκφράσεις. Η μητέρα καθρεφτίζει, ακολουθώντας με το βλέμμα και τη φωνή, τις κινήσεις του παιδιού της, απαντώντας στο δυνατό με δυνατό, στο γρήγορο με γρήγορο. Ή, εισάγει νέα στοιχεία διαλόγου, απαντώντας στο γρήγορο με το αργό, στο δυνατό με το απαλό κ.ο.κ. Στη φάση της *éclosion* (εκκόλαψη) όπως η Mahler ονομάζει την περίοδο από τον 6^ο – 10^ο μήνα, το παιδί κατακτά τους τρεις βασικούς τρόπους του σχετίζεσθαι. Σπρώχνει αυτό που δε θέλει, τραβάει κοντά του αυτό που θέλει και στρέφεται αλλού όταν αδιαφορεί. Η σπονδυλική στήλη και ολόκληρο το σώμα συμμετέχουν σ' αυτές τις κινήσεις και δημιουργούν τη σφαίρα της «προσιτής απόστασης» ή «κινόςφαιρας», σε αντίθεση με τον «εγγύς του σώματος χώρο». Η μητέρα παραμένει στα όρια της κινόςφαιρας του παιδιού, μπαίνει μέσα σ' αυτή με έμμεσες και ελαφρές κινήσεις ή εισβάλλει με άμεσο και ξαφνικό τρόπο, απομακρύνεται διατηρώντας την επικοινωνία με οπτικά και ακουστικά σήματα ή διακόπτει απότομα, ανάλογα με την ψυχοσύνθεσή της. Καθώς το παιδί μπαίνει στη φάση της εξάσκησης (10^{ος} -18^{ος} μήνας) και επιχειρεί την όρθια στάση, η «χορογραφία» διαμορφώνεται από το πώς και πότε η μητέρα ανεβαίνει, ή κατεβαίνει, στο ίδιο επίπεδο με το παιδί.

Τρίτο έτος- Προεξέχων Συντελεστής: Χρόνος

*Νήπιο-Εγκάρσιο ή Προσθοπίσθιο επίπεδο: Μέχρι τον 19^ο μήνα, το παιδί έχει μάθει όχι μόνο να περπατάει, αλλά και να στρίβει και να κινείται όπισθεν. Μπορεί πλέον, να προωθηθεί ή να υποχωρήσει στο προσθοπίσθιο επίπεδο, το κύριο επίπεδο της διεκπεραίωσης. Η δυνατότητά της μετακίνησης μπροστά και πίσω, μακριά και κοντά, δίνει λύση στην αμφιθυμία του πάνω ή κάτω. Τρέχει μακριά από ή προς τα αντικείμενα, διατηρώντας ταυτόχρονα ένα ευρύ οπτικό πεδίο : το βίωμα αυτό εμπειριέχει την εμπειρία της διατήρησης των αντικειμένων και του εαυτού μέσα στο χώρο, αλλά και το χρόνο. Στον ανοικτό χώρο και από την αναγκαία απόσταση, οι δύο εικόνες του καλού και του κακού αντικειμένου συντίθενται σιγά- σιγά σε μία, και η ενδοψυχική εικόνα αποκτά μονιμότητα.

*Αλληλεπίδραση στον Ανοικτό χώρο: Την ίδια εποχή το παιδί αρχίζει να διαχειρίζεται καλύτερα τη συνέχεια ή την παύση της κίνησης. Αποφασίζει πότε θα ξεκινήσει, πότε θα πάει μπροστά, πότε θα ακολουθήσει, πότε θα φύγει, πότε θα ξαναγυρίσει. Οι δράσεις του οργανώνονται μέσα στην διαδοχή: απομάκρυνση από τη μητέρα - επιστροφή στη μητέρα. Η κίνηση των σωμάτων αποτελεί πλέον την ορατή μεταφορά της σχέσης με τον εαυτό και με τον άλλο: τα δύο σώματα προσεγγίζονται, κοιτάζονται κατά πρόσωπο, αγκαλιάζονται και ξανά-απομακρύνονται. Το ένα οδηγεί και το άλλο ακολουθεί. Επιταχύνουν ή επιβραδύνουν την προσέγγισή τους. Μετακινούνται παράλληλα κι έτσι μοιράζονται την ίδια οπτική γωνία του κόσμου, ή, το ένα σταματά και το άλλο τρέχει μακριά, για να ξαναεπιστρέψει... Η επιστροφή είναι σ' αυτή τη φάση μια ενεργητική διαδικασία όπου με χειρονομίες, λέξεις και αντικείμενα το παιδί μοιράζεται την εμπειρία του με τη μητέρα του. Μ' αυτή την πρώτη μορφή αφήγησης, ολοκληρώνει την είσοδό του στην παράμετρο του χρόνου. Είναι η περίοδος της Επαναπροσέγγισης (15^ο- 30^ο μήνας).

Μετά τον τρίτο χρόνο η κίνηση του νηπίου διαθέτει την ιδιότητα της βαθμιαίας εναλλαγής Ελεύθερης - Συγκρατημένης Ροής και χαρακτηρίζεται από τις «απαλές» αλλαγές κατεύθυνσης, που διαγράφουν κύματα στο χώρο. Στον τρόπο που κινείται μπορούμε πλέον να παρατηρήσουμε τους «προδρόμους των Δυναμικών» (precursors of effort). Οι ολοκληρωμένες Δυναμικές Ποιότητες θα εμφανιστούν σταδιακά, πρώτα στις χειρονομίες και τέλος στη στάση και την συνολική κίνηση του σώματος, παράλληλα με τη συγκρότηση του Εγώ και των τρόπων που διαθέτει το άτομο, για να σχετίζεται με τον εαυτό και τον κόσμο.

Το Κινησιολογικό Διάγραμμα – σχετικές έρευνες

Το KMP, ανεξάρτητα από το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο θα το εντάξει κανείς, λειτουργεί αυτόνομα ως ένα από τα πιο πολύπλοκα εργαλεία ανάλυσης της μη-λεκτικής συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης. Γαυτοποιεί 120 κινησιολογικούς παράγοντες σε 29 διπολικές διαστάσεις και με χρόνο εκδήλωσης έως 1/10 του δευτερολέπτου (δεν είναι τυχαίο ότι χρησιμοποιείται από σχεδιαστές κινουμένων σχεδίων και από την τεχνολογία της ρομποτικής). Περιλαμβάνει δύο υποσυστήματα: το *Σύστημα I* (Ροή Τάσης - Ελαστικότητα) που εκτιμά την κατεύθυνση της ανάπτυξης του Εγώ και το *Σύστημα II* (Ροή Σχήματος - Πλαστικότητα) που εκτιμά την αναπτυξιακή κατεύθυνση των αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Η ερμηνεία προκύπτει από τη συγκριτική μελέτη των δύο. Νεότερες προσεγγίσεις αντιστοιχούν, στο πρώτο υποσύστημα, το *Δυναμικό* και στο δεύτερο, τη *Δομή* του συνολικού συστήματος.

(Loman & Merman, 1996)

Η Kestenberg σε συνεργασία με το Sands Point Movement Study Group (J. Kestenberg, H. Marcus, J. Berlow, E. Robins, A. Buelte, M. Soodak) και τους I. Bartenieff και W. Lamb αξιοποίησε το KMP σε μια σειρά ερευνών με όλες τις ηλικιακές ομάδες και προς διάφορες κατευθύνσεις όπως: σχέσεις μητέρας – παιδιού (Kestenberg 1975, 1976, 1985), σχέσεις πατέρα – παιδιού, (Kestenberg, Marcus, Sossin, Stevenson, 1982), εικόνα σώματος και μεταβατικά αντικείμενα (Kestenberg, 1971 \ Kestenberg & Weinstein, 1978) αμφισεξουαλικότητα, γυναικεία σεξουαλικότητα (Kestenberg, 1980b \ Kestenberg & Marcus, 1979) ψυχαναγκαστική συμπεριφορά (Kestenberg, 1966, 1980a). Στο Κέντρο για Γονείς και Παιδιά του Long Island, το οποίο διηύθυνε μαζί με την A. Buelte επί 25 χρόνια, το KMP εφαρμόστηκε για την εκτίμηση των δυναμικών μεταξύ των μελών μιας οικογένειας, των διαπροσωπικών συγκρούσεων, για τη διάγνωση των αναπτυξιακών διαταραχών, την εκτίμηση των επιπέδων καθήλωσης ή παλινδρόμησης, την οργάνωση του θεραπευτικού σχεδιασμού, την πρόληψη και θεραπεία της συναισθηματικής διαταραχής σε παιδιά.

Σήμερα εξακολουθεί να αξιοποιείται συστηματικά στη Χοροθεραπευτική πρακτική για την κατανόηση των φαινομένων, την οργάνωση του θεραπευτικού σχεδιασμού και την εκτίμηση των παρεμβάσεων. Η χρήση του υποστηρίζει την ερευνητική δραστηριότητα του χώρου, σε σχέση με αντικείμενα όπως: η μη λεκτική δυναμική της οικογένειας (Loman, 1998) και της διάδας παιδί- γονέας (Birklein 2005, 2006, Shaw et al.2011), οι κλινικές εφαρμογές (Loman 1996, 2009,2010, Sossin 1992, Amighi et al.1999, Brauninger,2005), το φύλο και η εργασιακή συμπεριφορά (Koch, 2006), τα κινητικά πρότυπα που διευκολύνουν τη μάθηση στο εκπαιδευτικό πλαίσιο (Burrill 2001) οι διαπολιτισμικές συνιστώσες των κινησιολογικών προτιμήσεων (Pinder et al., 1992) κ.α.. Μεθοδολογικές έρευνες εξετάζουν εκ νέου την αξιοπιστία της μεθόδου (Sossin 1987, Koch 2002, 2007a, 2007b). Τέλος, μελετώνται οι αναγκαίες προσαρμογές, ώστε η χρήση της νέας τεχνολογίας να διευκολύνει την εφαρμογή της (Lotan & Tziperman, 1995, 2005)

Η συνεισφορά της Kestenberg

«Η Kestenberg έθεσε στη διάθεση της ψυχαναλυτικής παρατήρησης ένα πραγματικά καινούργιο κλειδί. Κατά πάσα πιθανότητα, θα χρειαστεί αρκετός καιρός μέχρι η δουλειά της να κατανοηθεί, να εκτιμηθεί και τέλος να εμπεδωθεί. Όμως, είμαι πεπεισμένη ότι κάποια στιγμή το «νέο κλειδί» της θα υιοθετηθεί ευρέως. Το αλφάβητο και η γραμματική της θα γίνουν κατανοητά και θα χρησιμοποιηθούν. Και, κάτι ακόμα πιο σημαντικό, ο τρόπος που ερμηνεύει τη γλώσσα του σώματος, την οποία έχει το χάρισμα να αποκρυπτογραφεί, να επικοινωνεί και να εφαρμόζει κατά την αναλυτική διαδικασία, θα γίνει η πηγή που εμπλουτίζει την κατανόηση της ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής» (Mahler, 1971)

Προσεγγίζοντας τα προ - λεκτικά στάδια της ανάπτυξης, η Kestenberg εστίασε στην κίνηση και όχι στο σώμα ως στατική δομή. Η κίνηση είναι φαινόμενο συνυφασμένο με τη ζωή : μόνο κατά σύμβαση μπορούμε να πούμε ότι ένα ζωντανό σώμα είναι ακίνητο. Όσο παραμένει στη ζωή αναπνέει, δηλαδή, κινείται. Η κίνηση αποτελεί την παρατηρήσιμη συμπεριφορά της ζωής και μας παραπέμπει στην αλληλεπίδραση όλων των επιπέδων τα οποία συμμετέχουν στην εμφάνιση αυτού του φαινομένου: φυσιολογία του οργανικού σώματος, γενετικά καθορισμένο

περιεχόμενο, αντιληπτικές, ψυχολογικές και γνωστικές λειτουργίες, συνειδητές και ασυνειδήτες επιλογές, πολιτισμικές και κοινωνικές εντυπώσεις, επικοινωνία. Όταν λοιπόν εστιάζουμε στην κίνηση, εστιάζουμε στην πολυπλοκότητα και στο συνεχές των διεργασιών της ζωής: η μελέτη της κίνησης αποτελεί ένα εξαιρετικά διευρυμένο πλαίσιο αναφοράς. Η Kestenberg κράτησε με συνέπεια, μέχρι το τέλος, την ταυτότητά της ως ψυχαναλύτρια και πρόσφερε στην ψυχανάλυση τα οφέλη αυτής της διεύρυνσης .

Δεν αντιπαράκειται, αλλά, αξιοποιεί -υπερπηδώντας τα- τα διλλήματα και τις πολεμικές της εποχής της, όπως η αντιπαράθεση μεταξύ της θεωρίας των ενορμήσεων και των θεωριών σχέσεων αντικειμένου, ή, οι συζητήσεις για το αν υπάρχει στάδιο «φυσιολογικού αυτισμού» ή όχι. Αρκείται στο να παρατηρήσει από μια ευρύτερη οπτική γωνία και διαπιστώνει ότι οι ενορμήσεις και οι αντικειμενότητες τάσεις αποτελούν τις δύο όψεις ενός τρίτου πράγματος: της διαδικασίας της ανάπτυξης. Η ενόρμηση, μέσα στο έργο της, δεν είναι ένα μηχανικό φαινόμενο, που προκύπτει σε ένα μέρος του σώματος, αλλά μια *ρυθμική γνώση* η οποία διαχέεται σε ολόκληρο το σώμα και μετατρέπεται σε ανώτερες λειτουργίες, ενώ, ταυτόχρονα, αποτελεί τη βάση της επικοινωνίας και της συσχέτισης. Μέσα στο έργο της, καμιά αυστηρή διαχωριστική γραμμή δεν απομονώνει μεταξύ τους τις λειτουργίες της ζωής, οι οποίες διαρκώς αλληλεπιδρούν σε συνεργία. Δεν την απασχολεί το αν υπάρχει, ή όχι, το στάδιο του φυσιολογικού αυτισμού, εφ' όσον αυτό που παρατηρεί, είναι η διαρκής ροή και η συνέργια εσωστρέφειας - εξωστρέφειας. Το υλικό της, κρατώντας στιβαρά την άγκυρα στην παρατήρηση, προσδίδει σαφήνεια στα συμπεράσματά της και αποκαλύπτει με ιδιαίτερο τρόπο το συνεχές της διαδικασίας. Αυτή η οπτική, που εστιάζει στη διαδικασία και διευκολύνει τη σύνθεση, είναι ίσως και η μεγαλύτερη προσφορά της.

Με τον τρόπο γραφής της τιμά την πολυπλοκότητα των φαινομένων που προσεγγίζει, αποφεύγοντας τις γενικεύσεις και αναφερόμενη κάθε φορά στις σχετικές κινησιολογικές παραμέτρους. «Το αλφάβητο και η γραμματική» της είναι ιδιαίτερα. Λίγοι μπορούν να παραμένουν προσηλωμένοι σε τόση λεπτομέρεια, χωρίς ταυτόχρονα να χάνουν τη «γενική εικόνα» και την ελευθερία σκέψης, όπως έκανε εκείνη. Πολλά από τα κείμενά της μπορεί να είναι δύσβατα ή κουραστικά, για όποιον επιχειρήσει να τα προσεγγίσει μόνο με μια «θεωρητική» διάθεση, επειδή αναφέρονται διαρκώς στην «πράξη». Ακριβώς γι' αυτό το λόγο όμως, αποτελεί, για όσους τη γνωρίζουν, μια βάση στην οποία μπορούν πάντα να επιστρέφουν, για να οργανώσουν τα δεδομένα της εμπειρίας τους από το πεδίο της θεραπευτικής πράξης, ανεξάρτητα από τη θεωρητική κατεύθυνση και τη μέθοδο που ακολουθούν.

Ίσως, όπως προέβλεψε η Mahler, έχει έρθει η στιγμή να αναγνωρισθεί ευρύτερα η συνεισφορά της, με τρόπο δικαιότερο ως προς την ιστορία: Η Kestenberg έχει ήδη απαντήσει, με το δικό της τρόπο, στα ερωτήματα που τίθενται σήμερα από τον D. N. Stern στα πλαίσια της θεωρίας του για τη Ζωτικότητα (Stern, 2010).

Προοπτικές

Προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε συνοπτικά τις βασικές αρχές και την ιδιαιτερότητα των εργασιών της Kestenberg. Το έργο της είναι πλούσιο σε ιδέες, εικόνες και διαστάσεις και προσφέρεται σε πολλούς τρόπους ανάγνωσης. Πιστεύουμε ότι θα γίνει πληρέστερα κατανοητό μέσα από την παρουσίαση περιστατικών: ελπίζουμε ότι με το άρθρο αυτό ανοίξαμε ένα δρόμο ο οποίος θα διευκολύνει την

παρουσίαση της πρακτικής και των αποτελεσμάτων της Χοροθεραπείας, όπως αυτή εφαρμόζεται στην Ελλάδα, τα τελευταία είκοσι χρόνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Amighi, J., Loman, S., Lewis, P. & Sossin, K. (1999) *The meaning of movement: Developmental and clinical perspectives of the Kestenberg Movement Profile*. Amsterdam, Gordon & Breach.
- Bartenieff, I. & Davis, M. (1972) *Effort- Shape analysis of movement: The unity of expression and function*. In M. Davis (Ed). *Research approaches to movement and personality*. Arno Press, N.Y
- Birklein, S. B. (2005). *Nonverbal indices of stress in parent-child interaction*. *Dissertation Abstracts International*, 66 (01), 542 B.(UMI No AAT 3161860
- Birklein, S. B. & Sossin, K. M. (2006). *Nonverbal indices of stress in parent-child dyads: Implications for individual and interpersonal affect regulation and intergenerational transmission*. In S. C. Koch & I. Braeuninger (Eds.). *Advances in dance-movement therapy*. Berlin: Logos Verlag.
- Burrill, R. (2001). *The effects of teaching/learning environments on the creative process of learning evidenced through a movement analysis tool: The Kestenberg Movement Profile*. *Dissertation Abstracts International*. (UMI 3012118).
- Igra, L. (1983) *Αντικειμενότητες Σχέσεις και Ψυχοθεραπεία*. Εκδ. Καστανιώτη 1998
- Kestenberg, J. (1954) *The history of an "autistic child": Clinical data and interpretation*. *Journal of Child Psychiatry*, 2, 5-52.
- »» (1966) *Rhythm and organization in obsessive- compulsive development*. *International Journal of Psychoanalysis*, 47, 151-159.
- »» (1967). *The Role of Movement Patterns in Development*, Vol. 1 *Dance Notation Bureau Press*, 1977.
- »» (1971) *From organ- object imagery to self- and- object representations*. In J. B. McDevitt (Ed.) *Separation- individuation: Papers in honor of M. Mahler*. New York International Universities Press
- »» (1975) *Children and Parents*. Jason Aronson, N.Y.
- »» (1976) *Regression and reintegration in pregnancy*. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 24, 213-250.
- »» (1980a) *Ego- organization in obsessive- compulsive development*. In M. Kanzer & J. Glenn (Eds), *Freud and his patients*. Jason Aronson, N.Y.
- »» (1980b) *The inner-genital phase , prephallic and preodipal*. In D. Mendel (Ed.) *Early Feminine development : Contemporary psychoanalytic views*. Spectrum Pub, N.Y.
- »» (1985) *The flow of empathy and trust between mother and child*. In E. Anthony & G. Pollack (Eds.) *Parental influences : In health and disease*, 137- 163. Boston: Little Brown
- »» (1992) *The Use of Expressive Arts in Prevention: Facilitating the Construction of Objects*. In S. Loman & R. Brandt (Eds) *The Body Mind Connection in Human Movement Analysis*, 55- 93. Antioch N. England Graduate School Pub.
- Kestenberg, J. & Buelte, A. (1977a) *Prevention, infant therapy and the treatment of adults. 1: Towards understanding mutuality*. *International Journal of Psychoanalytic Psychotherapy*, 6, 339- 366.

- Kestenberg, J. & Buelte, A. (1977b) *Prevention, infant therapy and the treatment of adults. 2. Mutual holding and holding- oneself- up. International Journal of Psychoanalytic Psychotherapy*, 6, 369- 396.
- Kestenberg, J. & Buelte, A. (1983) *Prevention, infant therapy and the treatment of adults. 3. Periods of vulnerability in transitions from stability to mobility and vice versa. In J. Call, E. Galenson & R. Tyson (Eds.) Frontiers of Infant Psychiatry. N. Y. Basic Books.*
- Kestenberg, J. & Marcus, H. (1979) *Hypothetical monosex and bisexuality. In M. Nelson & J. Ikenberry (Eds) Psychosexual Imperatives. N. Y. , Human Sciences Press.*
- Kestenberg, J. , Marcus, H. , Sossin, K. & Stevenson, R. (1982) *The development of paternal attitudes. In S. Cath, A. Gurwitt & J. Ross (Eds.) Fathers: Observations and reflections. Boston: Little- Brown.*
- Kestenberg, J. & Weinstein, J. (1978) *Transitional objects and body image formation. In S. Grolnick, L. Barkin & W. Muensterberger (Eds.) Between reality and fantasy: Transitional objects and phenomena. N.Y, Jason Aronson*
- Koch, S. & Muller, S. (2007). *Assessments with the KMP questionnaire and the brief KMP- based affect scale. In S. Koch & S. Bender (Eds.), Movement Analysis- Bewegungsanalyse: The legacy of Laban, Bartenieff, Lamb and Kestenberg. Berlin: Logos Verlag.*
- Koch, S. (2007). *Basic principles of movement analysis: Steps toward validation of the KMP. In S. Koch & S. Bender (Eds.), Movement Analysis-Bewegungsanalyse: The legacy of Laban, Bartenieff, Lamb and Kestenberg. Berlin: Logos Verlag.*
- Koch, S. (2006). *Gender and leadership at work: use of rhythms and movement qualities in team communication at the workplace. In S. Koch and I. Bauninger (Eds.) Advances in dance/movement therapy: Theoretical perspectives and empirical findings.*
- Koch, S., Cruz, R & Goodill, S. (2002) *The Kestenberg Movement ProfileQ Performance of novice raters. American Journal of Dance Therapy*, 23, 71-87
- Laban, R. & Lawrence, F. C. (1947). *Effort. Economy of human movement. Macdonald & Evans, 1974.*
- Laban, R. (1950). *The Mastery of Movement. Macdonald & Evans, 1960.*
- Laplanche, J. & Pontalis, J.-B. (1981) *Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης Εκδ. Κέδρος 1986*
- Lefort, R. & Lefort, R. (1980) *Η Γέννηση του Άλλου Εκδ. Εστία 1996*
- Loman, S. & Merman, H. (1996). *The KMP: A Tool for Dance/Movement Therapy. American Journal of Dance Therapy. Vol. 18, No 1.*
- Loman, S. (1998) *Employing a Developmental Model of Movement Patterns in Dance/ Movement Therapy with Young Children and Their Families. American Journal of Dance Therapy, Vol. 20, n.2, 101-117.*
- Loman, S. & Sossin, K. M. (2009). *Current clinical applications of the Kestenberg Movement Profile. S. Chaiklin & H. Wengrower (Eds.). Life is dance: The art and science of DMT (pp. 237-264). New York: Routledge*
- Loman, S. (2010). *Interaction with children with aggression. In S. Bender (Ed.). Bewegungsanalyse von Interaktionen: Movement Analysis of Interaction. Berlin: Logos Verlag.*
- Lotan, N., & Tziperman, E. (1995, 2005). *The Kestenberg Movement Profile Analysis www.deas.harvard.edu/climate/eli/kmp (revision).*
- Mahler, M. (1968) *On Human Symbiosis and the Vicissitudes of Individuation, Vol. 1., International Universities Press, N. Y.*

- Mahler, M. (1971) *Discussion*, New York Psychoanalytic Society Meeting, 2-23
- North, M. (1972). *Personality Assessment through Movement*. Northcote House, 1990.
- Pinder I. & Amighi J. (1992) *Nonverbal Communication of Affect in Bali: Movement in Parenting and Dance*. In: Loman S. & Brandt R. (eds) Antioch Institute (Pub.)
- Sander, L.(1975) *Infant and caretaking environment*. In Anthony E. (ed.) *Explorations in Child Psychiatry*, New York: Plenum
- Sander, L.(1983) *Polarity, paradox and the organizing process in development*. In Call, Galenson & Tyson (eds.) *Frontiers of Infant Psychiatry*, N.York: Basic Books
- Schilder P. (1950) *The Image and Appearance of the Human Body*. International Universities Press, Inc., N, Y.
- Shaw, J., Sossin, K. & Salbod S. (2011) *Affect Regulation from a movement perspective: Shape-flow in embodied parent-child interaction*. Presentation at the National Meeting of the American Psychoanalytic Meetings, New York, 14/1/11
- Sossin, K.M. (1987). *Reliability of the Kestenbergl Movement Profile*. *Movement Studies : Observer Agreement*, Vol. 2, 23-28. New York. Laban/ Bartenieff Institute of movement Studies.
- Sossin, K. M., & Loman, S. (1992). *Clinical applications of the KMP*. In S. Loman (Ed.), *The body-mind connection in human movement analysis* (pp. 21-55). Keene, NH: Antioch New England Graduate School.
- Stern D. N. (2010) *Forms of Vitality. Exploring Dynamic Experience in Psychology, the Arts, Psychotherapy and Development*. Oxford: University Press
- Taylor, G. J. (1987) *Ψυχοσωματική Ιατρική και Σύγχρονη Ψυχανάλυση*
Εκδ. Καστανιώτη 2001